

savaş tehlikesini de beraberinde getirdi. 1876'da böylesine bir ortamda, o zamana kadar çok az bilinen II. Abdülhamit tahta getirildi.

Bu arada Balkanların durumu giderek kötüleşmiş ve yeni Sultan Rus savaşı ile karşılaşmıştı. Ayrıca, dış borçların içinden çıkılmaz bir duruma gelmesi, 1881 yılında Dünyunu Umumiye Teşkilatı'nın (Genel Borçlar Yönetimi) kurulmasına yol açmıştı. Devlet, Tanzimat dönemindekinden daha ağır bir bunalıma girmiş ve ilk kez tam anlamıyla yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti.

İşte, bu ortam içinde, hâlâ etkisini sürdürmekte olan sivil bürokrasinin desteğiyle iktidara gelmiş bulunan Abdülhamit, önce ilk Osmanlı anayasasını kabul ederek işe başlamış ama çok kısa bir süre sonra, anayasayı yürürlükten kaldırmıştır. Abdülhamit döneminde merkezde Dışişleri Bakanlığı ve dışarda diplomatların etkinlikleri çok azalmıştır. Katı ilkelere hareket eden Abdülhamit devletin dış ilişkilerini İstanbul'daki büyükelçilerle doğrudan temaslarla yürütmüştür. Üstelik, Sadrazam'ın kim olduğunun da önemi kalmamış ve Sultan bir sadrazam gibi hareket etmiştir. Böylece, nasıl Lale Devri'nin yenilikleri Patronalı Halil'in gerici ayaklanmasıyla durdurulmuşsa, Tanzimat döneminin yenilikleri de Abdülhamit'in baskıcı yönetimiyle boşa çıkarılmıştır. Eskimiş teknenin onarılması çabaları engellenince, devlet gemisi de I. Dünya Savaşı'nın fırtınalı sularında su alıp batacaktır.

1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ BUNALIMLARI

I. Dünya Savaşı öncesi bunalımları arasında, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerde incelenen, 1908 Bosna-Hersek bunalımı ve Balkan Savaşları en önemlileri sayılabilir. Ama,

özellikle Kuzey Afrika'da ortaya çıkan bir dizi bunalım da, bloklar arası çatışmaların nasıl şiddetlendiğini göstermesi açısından, anahatlarıyla da olsa ele alınmalıdır.

19. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın en büyük sorunu, belki de *Bismarck*'ın düşleyemeyeceği kadar, Almanya'nın hemen her alanda güçlenmesiydi. Ancak, Kayzer daha da güçlü bir Almanya istiyordu ve bunun önündeki gerçek engel de İngiltere idi. Tüm deniz yollarına egemen olan İngiltere, dünyada en varıl ve geniş sömürlere de sahipti. Üstelik, Almanya'nın Kuzey Afrika'da tek etki kuracağı yer olan Fas'a, Cebelitarık'taki güçlü varlığı ile başka bir devleti dokundurtmuyordu. Anlaşmaya vardıkları taktirde bu büyük sömürgeyi Fransa'ya bile verebilirdi. Dolayısıyla II. Wilhelm Almanya'nın geleceğinin açık denizlerde yattığı kararına vardı.

Kayzer bu düşünceler içindeyken, az daha Fransa ile İngiltere'yi bir savaşın eşğine getirecek *Fachoda* bunalımı çıktı. Fransızlar, Afrika'yı sömürgeleştirme faaliyetleri sırasında Fransız Kongosu'ndan doğuya doğru ilerleyerek, 1898 yılında şimdi İngiltere'nin yönetimindeki Mısır'ın güneyinde bulunan Sudan'a girmişler ve *Fachoda*'ya Fransız bayrağını dikmişlerdi. Bölgede İngiliz ve Fransız hak iddiaları çatıştı. İki taraf da çekilmemekte ayak diretince, iki devlet arasında şiddetli bir bunalım ortaya çıktı. İngiltere'nin ultimatomu karşısında Fransa, ya savaşa girmek ya da bölgeden çekilmek seçeneğiyle karşı karşıya kaldı. Fransa, öteki devletlerden destek görmediği ve iç bunalımda olduğundan boyun eğmek zorunda kaldı. Ayrıca, Fransız Dışişleri Bakanı *Delcasse*'a göre, Fransa zaten elden çıkmış olan Mısır ve Sudan'la değil, topraklarına daha yakın olan Fas ile meşgul olmalıydı. İşte *Delcasse*'ın bu anlayışı, sonunda 1904 İngiliz-Fransız sömürge anlaşmasına varacaktır. *Alsace-Lorraine*'in acısını bir türlü unutmayan ve

şimdi İngiltere ile anlaşan Fransa'yı kazanma umutları, Alman monarkı için tam bir hayal oldu.

Ama yine de, 1904 Anlaşmasının ne kadar sıkı olduğunu denemek istedi. İngiltere, acaba Fransız sömürgecilik faaliyetlerini gerçekten destekleyecek miydi? İki devlet arasındaki bağlar, bir ittifaka varacak kadar güçlü müydü? Bunu denemek için, Fransa'nın Fas'taki faaliyetlerine karşı Fas Sultanı'nı tahrik etmeye başladı ve 1905 yılında Tanca'yı ziyaret etti. Ziyaretinde, Fas'ı bağımsız bir ülke olarak saydığını ve Almanya'nın Fas'taki çıkarlarını korumaya azimli olduğunu söyledi. Ayrıca, Fas Sultanı'nı, sorunun uluslararası bir konferansta görüşülmesi önerisini yapmaya ikna etti. Almanya'nın Fransa'ya cephe alması ve Fransa'nın bu öneriyi reddetmesi, Avrupa'da bir bunalım ortaya çıkardı. Fransa, dost ülkelerin de baskısıyla, sorunun görüşülmesini kabul edince, 1905 Ocağında *Algesiras konferansı* toplandı. Almanya, İngiliz-Fransız yakınlığının gerçek olduğunu anlamakta gecikmedi. Konferans Fas üzerindeki Fransa'yı sonuna kadar destekledi. Almanya'yı destekleyen tek devlet Avusturya oldu. Konferanstan sonra İngiliz ve Fransız genelkurmayları, ortak savaş planları üzerinde çalışmaya başladılar. Sonuç olarak, Almanya'nın ortadan kaldırmaya çalıştığı "*Entente Cordiale*", Fas bunalımından daha da güçlenerek çıktı. Bundan sonra, 1911 yılında, Alman hükümeti Fas'taki Alman çıkarlarını korumak için, *Panther* adlı büyük bir Alman zırhlısını, tam bir güç gösterisi olarak, Ağadir limanına gönderdi. Bunun amacı, artık perçinlenmiş olan İngiliz-Fransız dostluğunu denemek değil, baskıyla Fransız Kongosu'ndan pay almaktı. Ufak toprak parçaları Almanya'ya verilince, bunalım gevşedi.

Bu konuda son olarak şu söylenebilir: 1848'den önce Viyana düzeninin büyük devletleri, 1789'dakinden daha geniş iç ayaklanmalardan korktukları için, aralarında bir

Siyasi Tarih (ilkçağlardan 1918'e)

anlaşış birliği, bir cins “anlaşma” yapmışlardı. Ama, 1848 ayaklanmalarının başarısızlığı, Fransa’da monarşinin yeniden kurulması, endüstri devrimiyle milliyetçiliği güçlendirmesi ve sömürgelerdeki genişlemeyle, anlaşmanın temelini oluşturan iç ayaklanma korkusu ortadan kalktı. Avrupa devletleri, 1789 öncesinin “dolap” ve “karşı-dolap” çe-virme politikasına geri döndüler. Büyük devlet oyunları, 60 yıllık bir aradan sonra, yepyeni bir heves, çok daha yıkıcı silahlarla ve istikrarsız bir uluslararası sistem içinde bir daha oynanmaya başlandı. Bunlar 1914-1918 felaketine kadar da sürdü.

VII

Birinci Dünya Savaşı

A. SAVAŞIN YAKIN NEDENLERİ

I. Dünya Savaşı'nın nedenleri konusunda, bilim adamları ve tarihçiler arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir tartışma ve bir o kadar da araştırma vardır. İlerde de süreceği muhakkaktır. Ancak, burada “neden” kavramı üzerinde yapılacak bir açıklama, bazı gereksiz tartışmaların ortadan kalkmasına yardımcı olabilir. “Neden” sözcüğü, “sebebe” sözcüğünün Türkçesi olarak kullanıldığından, değişik kavramlara değişik adlar verme çabasına açıklık kazandırmaktadır. Oysa, İngilizce ve Fransızca gibi Batı dillerinde, değişik anlamlarda kullanılan çeşitli sözcükler ve bu bakımdan “neden” konusunda belirli ölçüde bir açıklık vardır. Olayların ve özellikle büyük tarihi olayların, bir yakın nedenleri vardır, bir uzak ya da temel nedenleri vardır, bir de olayın ortaya çıkmasını kolaylaştıran ortam vardır. Tüm bunları tek bir “neden” kategorisi içinde düşünürsek, çe-

şitli olayların nedenleri konusundaki anlaşmazlıklar sona ermez. Örneğin, eğer Avusturya Velihtı 1914 yılında öldürülmeseydi, I. Dünya Savaşı bugün bildiğimiz biçimiyle ve o tarihte ortaya çıkmazdı. Ama, bu “yakın neden” gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Devlet adamlarına suikast, Avrupa tarihinin geleneğinde vardır. Eğer her suikastten sonra savaş çıkıyaydı, Avrupa tarihinde başka bir olay yazma olanağı bulunamazdı. Demek ki, bir yakın nedenin belirli bir olayı çıkarabilmesi için, başka kategori nedenlere, “temel nedenlere” ya da sözcük yerindeyse, “etkenlere” gerek vardır. Örneğin, Balkanlar’da Germen-Slav çatışması ya da güç dengesinin bozulması gibi. Eğer, Balkanlarda Slav ve Germen milliyetçilikleri çatışmasaydı, Avusturya Velihtının öldürülmesi, Avrupa insanını bir iki gün üzer ve bunun ötesine geçmeyen bir olay olarak kalabilirdi. Yakın ve temel nedenlerden başka, bir de olayın ortaya çıktığı “ortam” önem kazanır. Emperyalizmin o dönemdeki niteliği, uluslararası sistemdeki güç dengesinin sağlam ya da değişken bir durumda bulunması, olayın gelişebileceği ortamı sağlar. Olayın izlediği süreci belirler. Örneğin, yukarda sayılanlardan bir tanesinin niteliği değişik olsaydı, belki savaş çıkabilir, ama kısa sürer ya da Balkanlarla sınırlı tutulabilirdi. Bu kitapta, “temel neden” ve “ortam” kategorileri bir arada ele alınacaktır.

I. Dünya Savaşı’nın, tarihçilerin üzerinde anlaştıkları yakın nedenleri vardır. Avusturya Velihtı’nın 28 Haziran 1914’te öldürülmesi, Avusturya’yı Sırbistan’a savaş ilanına itti. Sırbistan’ı destekleyen Rusya’nın genel seferberlik ilan etmesi, Almanya’nın Rusya ve Fransa’ya savaş açmasına neden oldu. Almanya’nın Belçika’nın tarafsızlığına saygı göstermeyip bu ülkeyi işgali, İngiltere’yi Almanya’ya savaş ilan etmeye zorladı. Böylece, I. Dünya Savaşı çıktı. Belki devletlerin hiçbiri, tek tek savaş istemiyordu. Iradeleri savaş yö-

nünde değil, ulusal çıkarlarının korunması amacına yönelik olabilirdi ve tek tek bu iradelerini haklı da çıkarabilirlerdi. Her davranış kendi içinde haklı olduğu kadar tutarlı da olabilirdi. Ancak, tarihin büyük çaplı olayları, devletlerin ya da yöneticilerin tek tek, kendi içinde haklı ve tutarlı olan iradeleri yüzünden çıkmaz. Bu iradelerin toplamının, tek tek iradelerden farklı ve kendine özgü bir niteliği vardır. Örneğin, üç devletin iradelerini x, y ve z olarak kabul edelim. Bunların çatışmasından ortaya çıkan olay $x + y + z$ değil, diyelim “s” dir. Dolayısıyla, ayrı ayrı devletler savaş istemese bile, kendilerine göre haklı politikayı inatla sürdürmeleri, ortaya I. Dünya Savaşı'nı çıkardı. Ama, savaş bir kere başlayınca, savaşa girme nedenleri de savaş öncesi plan ve projeleri ne olursa olsun, devletler “zafer” için savaştılar. Şu sorun çözülmeye çalışıldı: Avrupa'nın efendisi kim olacak? Savaşanlar kendi “haklı ve tutarlı” iradelerini zorla öteki savaşanlara kabul ettirmek istediler ama işin ilginç yanı, bu iradelerinin ne olduğunu tam bilmiyorlardı. Tıpkı Kırım savaşı'nda olduğu gibi, Avrupalılar “niye” karşı savaştıklarını belki biliyorlardı ama “ne” için savaştıklarını bilmiyorlardı. Tarih boyunca savaşların çoğu ve ne yazık ki bugünkü savaşlar da, tarihin bu şaşmaz ve acımasız kalıbına uymaktadır. Dolayısıyla, I. Dünya Savaşı'nda taraflar savaş amaçlarını kesin çizgileriyle tanımlayamadılar.

I. Dünya Savaşı'nın yakın nedenleri konusundaki anlaşma, temel nedenleri konusunda yoktur. Bu bakımdan, bunlar aşağıda ana kategoriler içinde verilmeye çalışılacaktır.

B. SAVAŞIN TEMEL NEDENLERİ

Büyük savaş, birçok bakımdan bir dönemin sonu sayılabilir.

19. yüzyılın iyimserliği içinde kendini gösteren kaçınılmaz gelişme umutlarını tümüyle söndürmüş, 19. yüzyılı bitirmiştir. Ama, I. Dünya Savaşı, başka yönlerden, kesintisiz evrim içinde tek bir olaydır. İnsanoğlunun ekonomik ve siyasal gelişmesi açısından, 50 yıldan beri etkinliklerini sürdüren ve savaştan sonra da giderek güçlenecek olan güçlerin, ilk büyük çaplı gösterisi olmuş, dünyanın globalleşme sürecini ve uygarlığın tüm yeryüzüne yayılmasını hızlandırmıştır.

1. Emperyalizm

Endüstri devriminin sonucu olarak, artan üretimin yeni pazarlar, biriken sermayenin yeni yatırım alanları, sürekli üretimde bulunan fabrikaların hammadde ihtiyacı ve Avrupa piyasalarının bu mallara doymasıyla sömürgecilik hızlanmış ve emperyalizm biçimine dönüşmüştü. Ayrıca, ulusal birliğini kurduktan sonra hızla bir endüstri ülkesi haline gelen Almanya'nın ürettiği malların da Avrupa piyasalarına çıkışı, sömürge ihtiyacını artırmıştı.

19. Yüzyılın sonlarına kadar, sömürgecilik Avrupa devletlerini doyurmaktaydı. Ayrıca, sömürgeler Avrupa-İç çatışmalara bir boşalım alanı olarak da hizmet görmekteydiler. Ancak, Japonya ile Çin'i, tam bir serbestlik içinde parçalayamamaları ve böylece sömürge alanlarının bitmesi, Avrupalılar'ın işini güçleştirmiştir. Artık, Avrupa devletlerinin artan nüfuslarını, büyük endüstriyel güçlerini ve gelişen savaş teknolojilerini boşaltacakları alanlar, uzak denizler, uzak bölgelerden, Avrupa'nın çok yakınlarına gelmişti. Kısaca, Balkanlara ve bölgenin egemeni olan Osmanlı devletine, Avrupa-İç çatışmaların boşalım alanı haline gelen Balkanlardaki "saatli bomba"nın patlama zamanı önce 1878, sonra da 1908 bunalımlarıyla ertelenmişti. 19. Yüz-

yılla birlikte dünya sahnesine çıkan dirik ve patlayıcı güçlerin çatıştıkları, hem de Avrupa içinde çatıştıkları bir uluslararası ortamda, bu bombayı etkisiz hale getirebilecek bir uzman kişi, bir “süper adam” yoktu.

2. Almanya'nın Güvenlik Sorunu

Almanya, Avrupa ve dünya politika sahnesinde birdenbire ve güçlü bir biçimde doğmuştu. Ancak, Almanya'nın sağlam bir diplomatik temelinin olmaması ve Avrupa'da saldırıya açık konumu, başka etkenlerle birlikte, Alman militarizmini körüklemişti. Askeri bakımdan her zaman hazırlıklı olmak ve ilk darbe yeteneğini elinde bulundurmak için ödünsüz bir disiplin gerekliydi. Ayrıca Almanya'nın, doğu ve batısından Rusya ve Fransa gibi iki güçlü devletle sarılmış olması ve bunun sonucu olarak *Bismarck*'ın karabasanı haline gelen “iki cepheli savaş” tehlikesi, Almanya'yı ayrıntılı bir savaş planı hazırlamaya itmisti. Alman Genelkurmay Başkanı *Schlieffen* tarafından hazırlanan ve aynı adla anılan plana göre, Almanya önce bütün gücüyle Fransa'ya yüklenecek ve bir ay içinde Fransa'yı yenilgiye uğratacaktı. Rusya'nın seferberliğini ancak bir ay içinde tamamlayabileceği düşünülüğünden, Fransa yenildikten sonra Alman orduları Rusya ile savaşmaya başlayacaktı. Böylece, iki cepheli savaş tehlikesi ortadan kaldırılmış olacaktı.

Ancak, açıkça görüldüğü gibi, *Schlieffen* planının başarıya ulaşabilmesi için, Fransa'nın bir ay içinde etkisiz hale getirilmesi ve bunun için de bir ay süreyle, yani Rusya seferberliğini tamamlayana kadar, Almanya'nın doğuda savaş yapmaması gerekiyordu. Bu nedenle, Almanya, Rusya'nın seferberlik ilanını, savaş ilanı olarak kabul edeceğini ilgili tüm devletlere bildirdi. Bu da Avrupa diplomasisi ve

askeri hazırlıklarının savaşa doğru uzanan yolunu biraz daha kısalttı.

3. Değişken Güç Dengesi ve Uluslararası Güvensizlik

19. yüzyılın ilk yarısındaki güç dengesi istikrarlı ve yerleşmiş bir güç dengesiydi. Belirli bir toprak parçasının şu ya da bu devletin elinde bulunmasına bağlı olan bu güç dengesini denetleyen "Avrupa Uyum"u da güçlüydü. Ancak, özellikle 1870'lerden sonra, karşılıklı bloklar arasında askeri, siyasal ve ekonomik dengeye dayanan yeni güç dengesi, nazik ve değişken bir nitelik kazandı. Avrupa'nın düzenleyici gücü olan "Avrupa Uyumu" yıkılmış, güç dengesinin içine şimdi sömürge düzenlemeleri ve çatışmaları da girmişti. Dolayısıyla, güç dengesi kolaylıkla değişebiliyordu. Sonuç olarak, taraflardan biri, dengenin kendi aleyhine eğilim gösterdiğini anladığı anda karşı tarafa saldırma hakkını kendinde bulmaya başlamıştı. Çünkü, böylesine değişken bir güç dengesinde "ilk darbe yeteneği" yaşamsal önem kazanmıştı.

Üstelik, yine nazik ve değişken güç dengesi ortamında, savaş teknolojisindeki gelişme, devletlerin birbirlerine verebilecekleri zarar ve orduların çevikliğini artırmıştı. Belirli bir bölgenin çok kısa bir sürede işgal edilme olanağını doğuran bu gelişme, devletlerin birbirlerinden duydukları korkuyu artırmış, korku da daha çok silahlanmaya yol açmıştır. Böylece, korkuyla silahlanma arasındaki etki-tepki ilişkisi 1914 yılına kadar sürdü. Bu ortamda seferberliğini en seri biçimde gerçekleştirecek devletin, savaşta çok avantajlı bir duruma geçeceği açıktı. Bu da, seferberlik ilanının savaş ilanı olarak kabul edilmesi olgusunu yaygınlaştırdı.

19. yüzyılın büyük teknolojik gelişmeleri, sömürgeciliği geliştirdiği, güç dengesini değişken bir hale getirdiği ve

silahlanmayı hızlandırdığı gibi, örgütlenmeyi de geliştirmiş, siyasal ve ekonomik gücü elinde bulunduranların etkinliğini artırmıştı. Ancak, güçleri büyük ölçüde artan büyük Avrupa devletlerinin dış politikaları, hâlâ yetkileri kuramsal olarak sınırlı, ancak uygulamada tümüyle despot olan tek tek bireylerin ya da genelkurmayların elindeydi. Dış politika konusunda eski basmakalıplar, ulusal çıkar, gelenek ve süreklilik gibi düşünceler, dış politika alanında parlamenter denetimi ikinci plana düşürmüştü. Özetle, 1914 yılına gelindiğinde sömürge çatışmaları ve değişken güç dengesi ortamında, Avrupa'nın askeri bakımdan güçlenmiş büyük devletlerinin dış politikalarını, parlamento yerine tek kişi, idealizm yerine korku yönetmekteydi. Böylesine patlayıcı bir ortamda, devletlerin silaha sarılmaları için küçük bir kıvılcım yeterliydi. O kıvılcım ise 28 Haziran 1914'te Balkanlar'da çaktı.

4. Uluslararası Örgütlenmenin Olmaması

19. yüzyıl, bir iyimserlik çağı olmasına rağmen, insanoğluna özlediği barış ve huzuru veremedi. Çünkü, endüstriyel teknik ve gelişme, geniş, özgürlük yanlısı liberalizm ve giderek emperyalizme ve saldırganlığa sürüklenen milliyetçilik Avrupa'da kol gezerken, uluslararası etkin bir örgütlenmeyi gerçekleştirmedi. Feodalizmden güçlü monarşiler, güçlü monarşilerden de güçlü ulus-devletler doğmuştu. Avrupa insanı bu en etkin, bireyin mutluluk ve çıkarlarına en uygun ve ekonomik gelişmeye en çok olanak sağlayan siyasal örgütlenme biçiminin Avrupa'da yaygınlaşmasıyla, tüm sorunların çözüleceğini sandı. Ancak ulus-devletlerle ekonomik ve siyasal milliyetçilik arasındaki "anlaşma", uluslararası sistemde büyük bir anarşi yarattı. Feodal dönemin anarşik havasını, merkezîyetçi büyük mo-

narşiler bir dereceye kadar ortadan kaldırmıştı. Ulus-devletler dünyasının anarşisini ise, ancak uluslararası siyasal ve ekonomik örgütlerin kurulması ortadan kaldırılabildi. Ne var ki, 19. yüzyılın devlet adamları ve düşünürleri, ulus-devletler dünyasında örgütlenmenin, özellikle uluslararası örgütlenmenin önemini kavrayamadılar. Uluslararası refah ve insanoglunun yaratıcı zekâsındaki gelişmeye karşılık, uluslararası örgütlenme konusundaki başarısızlık, yüzyılın büyük bir çöküntü ve genel bir savaşla sona ermesine yol açtı.

5. Osmanlı Mirası Üzerinde Çatışma

Osmanlı devleti hakkındaki açıklamalarda görüldüğü gibi, bu devletin parçalanması, I. Dünya Savaşı'nın en önemli ve temel sorunu olmuştur. Savaşın öteki önemli nedenlerinin yanında, 1914-1918 savaşı, Avrupa'nın büyük devletlerinin Osmanlı devleti üzerindeki çatışmalarının bir sonucudur. Balkanlar'da Avusturya-Rusya çatışması, Boğazlar üzerinde Alman-Rus üstünlük çekişmesi, İngiltere'nin Hindistan'a giden Yakınoğu yollarını korumak istemesi ve Fransa'nın Suriye üzerindeki tutkuları, diplomasiyle değil, savaşla çözüme bağlanacak sorunlar çıkarmıştır. Savaşın Balkanlar'da patlak vermesi bu bakımdan tarihi bir rastlanı sayılamaz.

Ister yakın olsun ister temel, I. Dünya Savaşı'nın çıkışını açıklamaya çalışsan bu kadar çok nedenin bulunması, bunların hiçbirinin tek başına "gerçek" neden olmadığını en güzel kanıttır. Belki de I. Dünya Savaşı bunların hepsinin bir karışımı ya da bunlar arasında etki-tepki ilişkisiyle açıklanabilir.

C. SAVAŞIN BELİRGİN ÖZELLİKLERİ

I. Dünya Savaşı dünya tarihinde tümüyle yeni bir olaydır. Yeni olmasının ve “dünya savaşı” denmesinin nedeni, genel kanının aksine, uzun sürmesi, savaşa katılan devletlerin sayısının çokluğu ya da birkaç kıtayı birden etkilemesi değildir. Tarihte, dört yıldan uzun süren (Otuz Yıl Savaşları), daha çok sayıda ülkenin katıldığı (Napolyon koalisyon savaşları) ve tüm dünyayı etkileyen (Yedi Yıl Savaşları) savaşlar da vardır. I. Dünya Savaşı’nın ayırıcı ve belirgin özelliği, onun ilk “topyekûn” (total) savaş olmasıdır.

Savaşlar, belki cephedeki asker için ölüm kalım sorunudur, ama bir ulus için bu her zaman doğru değildir. Savaşın bir ulus için ölüm-kalım savaşı olması demek, onun mutlaka topyekûn bir savaş olması demektir. Tarih boyunca savaşların, I. ve II. Dünya Savaşı dışında, hemen hepsi “sınırlı savaş” niteliğinde olmuştur. Bunun en önemli nedeni, savaştan beklenen siyasal amacın sınırlı kalmasıdır. I. Dünya Savaşı, bir kere başlayınca denetimi olanaksız ve sonuçları hesaplanamayacak bir savaş haline geldi. 19. yüzyılda Bismarck savaşlarının kesin siyasal amaçları vardı ve o amaçlara varıldığında savaş durdurulmuştu. *Sadowa* ile Avusturya yenilip, Alman devletleri üzerindeki etkisi kırıldığı zaman, Bismarck savaşı durdurmuş, savunmasız kalmasına rağmen Viyana’ya girmemişti. Şimdi, savaş politikanın bir aracı olmaktan çıktı, başlangıçtaki amaçlar hemen unutuldu ve savaşın siyasal amaçlarına hiç bakılmaksızın ölü sayısının çok yükseldiği askeri girişimlerde bulunuldu. Böylece, araçlar artınca amaçlar da yükseldi. Savaş içinde çok sayıda insanın ölmesi ve maddi zararın yükselmesi, savaş sonundaki barışın niteliğini de etkiledi. Tam anlamıyla bir “yıpratma savaşı” haline gelen I. Dünya Savaşı’nda araçlar amaçları saptadı, amaçlar araçları değil.

Belki de yıpratma savaşının ve topyekün savaşın en anlamlı ve kısa anlatımı budur. Özetle, I. Dünya Savaşı'nın en önemli özelliği, varılmak istenen amaçlar, bunlar için ödenen bedel ve alınan sonuçlar arasındaki orantısızlıktır.

Savaşların amaçları neydi? Fransa *Alsace-Lorraine*'i geri almak istiyordu. Buysa, ancak Almanya'nın yenilgisiyle olanaklıydı. İngiltere, Prusya militarizmini yıkmak ve Avrupa güç dengesine Almanya'nın yönelttiği tehdidi ortadan kaldırmakta kararlıydı. Bu da Almanya'nın yenilgisini gerektiriyordu. Almanya ise en tutkulu savaş amaçlarına sahipti. Avrupa'da başat güç olmak ve yeryüzünde İngiltere'nin yerini almak istiyordu. Ama, gördük ki dünyada başat olan gücün bu durumuna son verilmesi ancak büyük bir savaşla mümkündü. Iberik yarımadası devletlerinin ve daha sonra Hollanda ile Fransa'nın başat güç durumlarına son verilmesi, büyük savaşlar sonucu olmamış mıydı? Dolayısıyla, İngiltere'nin katılmadığı bir Alman-Fransız savaşı, büyük bir olasılıkla Avrupa ile sınırlı kalabilir, topyekün bir nitelik almayabilirdi. Ama başat güç olan İngiltere'ye meydan okuyan Almanya'nın mücadeleleri, mutlaka bir dünya savaşıma dönüşecekti. Tarihin gösterdiği buydu. İşte böylesine amaçlarla yola çıkan ve savaş uzadıkça amaçları daha tutkulu biçimler alan devletlerin, mücadeleyi durdurup bir uzlaşmaya varmalarının olanağı yoktu.

Savaş, 19. yüzyılın güçlü endüstri devletleri arasında olmuştur. Bu devletler tüm maddi ve manevi güçleri denetlemekte ve istedikleri biçimde kullanmaktaydılar. Ayrıca, modern teknolojinin tüm olanakları bu devletlerin kullanımına açıktı. Kısaca, I. Dünya Savaşı, tüm dünyayı denetimleri altına almış bulunan büyük devletlerin tüm ekonomik potansiyellerini ortaya koyarak yürüttükleri bir savaşı. Bu nitelikleriyle dünya ekonomisini köklü bir biçimde etkiledi ve dört uzun yıl Avrupa'nın ekonomik ve askeri gücünü

tüketince, bu kıtanın zayıflama süreci de başladı.

20. Yüzyıla kadar savaşlar “tek boyutlu” bir nitelik taşımaktaydı. Yani, yalnız karada ve deniz yüzeyinde olmaktadır. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı uçak ve denizaltı, I. Dünya Savaşı'nı üç boyutlu bir hale getirdi. Kara ve deniz yüzeyine ek olarak, hava ve denizaltı da savaş alanları oldu. Hemen hemen eşit güçteki devletler, böyle bir savaş teknolojisini kullanarak, büyük bir inatla savaşı sürdürdüler. Bu nitelikleriyle, 20. yüzyılın bu ilk büyük mücadelesi, 19. yüzyıldakiler gibi yalnız sınırlardaki birliklerin değil, büyük kitlelerin savaşındır. Askeri, sivil, kadın, erkeği, yaşlısı, genci ve hatta çocuğuyla tüm halkın katıldığı, etkilendiği ve sıkıntılarını paylaştığı bir savaştır.

Savaşın çıkmasında sorumluluk kimindi? Hemen her savaş sonrasında olduğu gibi I. Dünya Savaşı'nda da galipler, sorumluluğu yeniklere yüklediler. Tarihçiler için sorumlunun bulunması bu kadar kolay olmasa gerek. Daha önce de belirtildiği gibi, tarafların hepsi davranışlarının sınırlı kalıplar içinde haklı ve tutarlı olabilirler. Tarihin de gösterdiği, tartışmasız saldırının kaynaklandığı devletlerin bile, bu saldırılarına “haklı” gerekçeler bulduklarıdır. Dolayısıyla, özellikle birçok devletin katıldığı savaşlarda “sorumlu”yu bulmak hiç de kolay değildir. Herde, savaşın genel akışı içinde görüleceği gibi, I. Dünya Savaşı'nın sorumlularının aranması gibi belki de olanaksız bir uğraş içinde, şu genellemede bulunabilir: Bunahımı başlatan ve tırmandıran Almanya olmuştur. Ancak ilk etkin askeri tedbirleri alan devletler İngiltere, Fransa ve Rusya, barışçı bir çözüme olanaksız kılan da Rus seferberliğidir.